

RECENZE

Encyklopedie antiky. Spracoval autorský kolektív za vedenia prof. L. Svobodu, Academia, Praha 1973, 741 stran

Doteraz nebola v našej literatúre antická problematika encyklopedicky spracovaná. Medzeru v tejto oblasti vyplňuje práve predložená EA, ktorá ako kolektívne dielo popredných českých odborníkov pod vedením prof. Svobodu, je cenným prínosom v encyklopedickej tvorbe. Jej cieľom je sprostredkovať "veľký kultúrny odkaz antiky" a sprístupniť čitateľovi všetky dôležité odbory antického poznania. Práca obsahuje stať o význame antiky v dejinách európskej kultúry, zoznam základnej literatúry, sentencie a termíny, prehľad rímskych cisárov, register zemepisných lokalít, synchronné tabuľky, mapy starovekého sveta, plány Atén a Ríma a, samozrejme, heslá od A-Ž.

Z obsahu EA nemienime posudzovať všetko, k tomu nie sme kompetentní. Chceme obrátiť svoju pozornosť iba na oblasť antického práva, predovšetkým na právo rímske, ktoré je nám, právnym historikom, z antic- kých práv najbližšie.

V porovnaní s niektorými antickými disciplínami, zaberá rímske právo v EA proporcionálne málo miesta. Autori sami dokonca otvorene priznávajú, že určité disproporcie vznikli najmä s ohľadom na čitateľa a s ohľadom na životnosť tej ktorej oblasti antiky. Ak uznávame, že každá encyklopédia je predovšetkým v e d e c k ý m dielom a je zameraná nielen na to, čo čitateľa zaujíma, ale aj na to, čo ho má zaujímať, že selekcia poznatkov z určitého vedného odboru je sle aj nie je daná čitateľovým záujmom, potom zvolené kritéria v EA neobstoja.

Ohľady na čitateľa spolu s pridržiavaním sa zásady životnosti jednotlivých oblastí antiky, viedli k obmedzeniu rozsahu matérie niektorých odborov a konkrétne tiež rímskeho práva, pričom je paradoxné, že práve v oblasti právnej sa životnosť antiky prejavila vari najprenikavejšie; veď rímske právo sa stalo záležitosťou historického charakteru ať v roku 1900, kedy vstúpil v platnosť nemecký BGB! Môže sa takou dlhou životnosťou preukázať niektorá iná disciplína antického staroveku? Okrem toho, rímske myšlienky a vzory pretrvávajú aj v dnešných moderných právnych poriadkoch.

Tendencia zužovania právnej problematiky v EA sa prejavila napr. v hesle romanizácia, pod ktorou sa rozunie porímštenie iba v oblasti

"kultúry, náboženstva a latinského jazyka". O romanizácii práva niet ani zmienky a to ani s poukazom na "receptiu". Iným príkladom je *e m f y t e u s i s* o ktorej sa dočítame, že sa vyvinula hlavne v ptolemaiovskom Egypte a od 3.st.n.l. sa rozšírila v Grécku. O rímskej *emphyteusis* sa dozvedáme iba z jednej krátkej vety, oboznamujúcej jestvovanie tejto inštitúcie aj "na vlastnom talianskom území". Udivuje, že hoci ostatné heslá sú v prípade potreby dvojdielne (Grécko, Rím), tu pre právo rímske nie je vyčlenené osobitné miesto. Pritom tento inštitút zohral významnú úlohu v dejinách Ríma a znamenal v podstate vytvorenie feudálnych vzťahov v lone otrokárského rímskeho štátu.

Podobne v hesle *a t í m i á*, ktorá u Grékov znamenala stratu občianskych práv pre nečestnosť, sa nehovorí nič o rímskej infamii; v hesle *i n f a m i a* sa zase len odkazuje na grécku *atímiá* a na krádež (!), hoci krádež nie je jediným prípadom infamie. V rímskom práve je celý rad situácií, v ktorých sa stretávame s infamiou. Nemáme k dispozícii toľko miesta, aby sme sa o nich obšírnejšie zmieňovali. Z týchto situácií sa do EA dostali iba, ako sme už uviedli, krádež, a odsúdenie veriteľa pro fidúcií (pozri heslo právo záložné).

Ani niektoré ďalšie heslá nie sú podľa nášho názoru úplné. Tak napr. v hesle *z á k o n y* by si zmienku rozhodne zaslúžila *lex Aquilia*, ktorá mala mimoriadny význam v dejinách práva rímskeho, ba aj moderného, tým, že vymedzila pojem zlého úmyslu (*dolus malus*) a zásady náhrady škody, ďalej *lex Falcidia* z oblasti dedičského práva a *lex Fufia Caninia*, ktorá zasiahla do právneho postavenia rímskych otrokov.

Z hesla *o b l i g á c i a* sa dozvedáme, že iba *pater familias* sa mohol zaväzovať pomocou obligácie a preto záväzky otrokov a *personae alieni iuris* boli nežalovateľné. Toto tvrdenie nie je vcelku správne, lebo rímske právo poznalo aj žaloby, zvané *actio adiectitiae qualitatis*, ktorými za určitých okolností mohol byť *pater familias* žalovaný zo záväzkov osôb jemu podriadených. Z hesla *obligacia* ďalej nevieme, čo bolo prameňom vzniku obligácie. Iba nepriamo z hesla *z m l u v y* sa dá zistiť, že existuje obligačná zmluva, ale o delikte, druhom základnom dôvode vzniku obligácie, sa nikde nehovorí, ani v hesle *d e l i c t u m*. Pre quasi kontrakty a quasi delikty nezostalo, pochopiteľne, tiež miesto. Takto uniká čitateľovi systematika obligačného práva, hoci sa ju v hesle *zmluva* autori usilujú podať.

V hesle *f r a g m e n t* postrádame zase odkaz na Justiniánove *Digesta*, v ktorých fragmenty, t. j. úryvky zo spisov klasických rímskych právnikov, tvoria najdôležitejšiu časť tejto právnej zbierky. V tejto spojitosti ani v hesle *C o r p u s i u r i s c i v i l i s* sa neuvádza, akým spôsobom sa fragmenty z *Digest* (alebo iných rímskoprávných zbierok) citujú.

Aj heslo *a c t i o* sa nám zdá neúplné. Jednak sa tu zjednodušuje pojem *actio* a redukuje na púhy procesný prostriedok, jednak chýba výpočet aspoň dvoch základných typov žalôb: *actio in rem* a *actio in personam*, na ktorých je vybudovaná náuka o subjektívnych právach absolútnych a relatívnych a rozdiel medzi právami vecnými a obligačnými.

V hesle *m a n c i p á c i a* nie sú zasa vo výpočte "res mancipi" uvedené poľné služobnosti (*servitutes praediorum rusticorum*). Res mancipi mali veľký hospodársky a sociálny význam; pre ich nadobudnutie sa vyžadoval zvláštny obradný scudzovací úkon a preto by ich počet mal byť presný.

O infamii tu už bola reč. Mali by sme sa s ňou stretnúť aj v hesle *c a p u t*, lebo okrem rímskeho občianstva, slobody a čelného postavenia v rodine, sa k plnej právnej spôsobilosti vyžadovala aj *existimatio* (občianska česť), ba aj dobrá povest; strata občianskej cti (*infamia*) znižovala osobnosť občana. Tieto predpoklady získania plnej právnej subjektivity (občianska česť, dobrá povest) ale v hesle *caput* ne-nájdeme.

Kľúčovou inštitúciou rímskeho právneho poriadku bolo vlastnícke právo a hoci rímske pramene priznávajú vlastníkovi veci *ius utendi*, *ius fruendi*, *ius disponendi* a *ius possidendi*, v hesle *v l a s t - n í c t v o* nachádzame v obsahu rímskeho vlastníckeho práva iba dve: *ius possidendi* a *ius utendi*. V tom istom hesle došlo k určitému zjednodušeniu aj pokiaľ ide o vydržanie, ktoré je tu chápané ako "držba po určitú dobu". Vydržanie nie je držba, ale spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva *p r o s t r e d n í c t v o m* držby. A ak sú splnené aj ostatné právom predpísané podmienky, premení sa doterajšia držba vydržaním na vlastnícke právo.

Prekvapuje, že v EA sa objavilo aj heslo *d r ž b a*, ale bez latinskej podoby a s odkazom na heslo "vlastníctvo". Prekvapuje preto, že aj právnika, nie to ešte laika, často zmylí takýto odkaz. Je pravda, zvykli sme si hovoriť o držbe v súvislosti s vlastníckym právom. To preto, že držiteľ vo väčšine prípadov býva aj vlastníkom veci, ktorú drží. Problematika držby tým ale nie je vôbec vyčerpaná. Vieme si predstaviť situácie, v ktorých držiteľ nie je vlastníkom veci, ako aj prípady, že niekto iný je vlastníkom a niekto iný držiteľom tej istej veci (či už so súhlasom alebo proti súhlasu vlastníka). Preto odkaz na vlastnícke právo nie je príliš šťastný a vecne je nepriliehavý najmä preto, že môže viesť k splynaniu držby s vlastníctvom, hoci rímske právo je priam klasickým prípadom prísneho rozlišovania medzi vlastníckym právom a držbou.

A aby pojem držby bol ešte viac zahmlený, vyslovila sa v hesle *p r á v o z á l o ž n é* v súvislosti s postavením veriteľa z ručné-

ho zálohu myšlienka, že "záložný veriteľ mal púhu detenciu, bol púhym držiteľom veci". Tu došlo zasa k stotožneniu držby s detenciou. Rímski právnici robili rozdiel nielen medzi držbou a vlastníctvom, ale aj medzi držbou civilnou a držbou prirodzenou (tzv. detenciou). Preto ak o niekom vyslovíme, že je púhym držiteľom veci, nevyplýva z toho, že je detentorom, lebo zrovna tak môže byť držiteľom civilným. K stotožneniu tu často dochádza, ako vidno, pre medzery v slovnej zásobe právnickej. V jazyku českom či slovenskom pod slovom "držba" rozumieme aj držbu civilnú aj držbu prirodzenú; jeden výraz má vyjadrovať dva odlišné pojmy. Navrhujeme preto - podobne ako je to napr. v ruskom alebo poľskom jazyku - zaviesť aj u nás adekvátne verbálne vyjadrenie: pre civilnú držbu "držba-držiteľ" (podobne v češtine), pre prirodzenú držbu "držanie-držateľ" (v češtine "držení-držící").

Našu pozornosť si ďalej zasluguje heslo *p r á v o d e d i č s k é*. Obsahuje vývoj dedičskej postupnosti od zákona [XII.] tabúl až po cisárske zákonodárstvo. Žiaľ Justiniánove dedičské reformy v hesle nenájdeme, hoci boli z hľadiska vývoja rímskeho dedičského práva vyvrcholením dedičských úprav zákonného dedenia, ba čo viac, prešli aj do moderného dedičského práva. K tomuto heslu ešte dve pripomienky. Prvá: je pravda, že praetor povolával k dedeniu aj tie deti zostaviteľa, ktoré v čase smrti zostaviteľa neboli už pod jeho mocou. Boto treba ale uviesť aj to, že ich povolával iba vtedy, ak vniesli svoj majetok do dedičstva (*collatio bonorum*). Druhá: nemožno súhlasiť s dikciou, že sa dedičia podľa práva nemuseli ujímať predĺženého dedičstva. Existovali totiž tzv. *heredes necessarii*, ktorí dedili bezprostredne smrťou zostaviteľa (i v prípade pasívnej pozostalosti) a to dokonca aj proti svojej vôli. Až neskôr im dal praetor možnosť vzdať sa dedičstva (*beneficium abstinendi*), ale podľa *ius civile* zostávali dedičmi naďalej.

Ďalšia naša pripomienka sa týka hesla *s n e m y*. Pre štátne orgány, v ktorých sa schádzali rímski občania, sa všeobecne v literatúre ustálil pojem "ľudové zhromaždenie" alebo "zhromaždenie národa" namiesto snem (v Ríme platil princíp priamej demokracie). Preto vzniká určitý metodologický zmätok, ak sa v EA pod pojmom snemy rozumie zhromaždenie občanov a to zhromaždenie dvojakého druhu: púhe rokovacie schôdky (*contiones*) a snemy (*comitia*). Tu *comitia* ako pojem osobitný nesú ešte prívlastok "snem", čo je pojem všeobecný.

V hesle *p o s t l i m i n i u m* pre úplnosť bolo potrebné uviesť, že ak rímsky občan upadne do zajatia a v ňom i zomrie, má sa za to, ako keby bol stratil svoje práva momentom upadnutia do zajatia (známa fikcia *legis Corneliae*).

V hesle *h y p o t é k a* chýba zasa odkaz na heslo "záložné právo". Tento odkaz je dôležitý najmä preto, že nie každý čitateľ musí vedieť,

že hypotéka je druhom záložného práva. Ani dikcia "ak neplatil dlžník veriteľovi, boli jeho pozemky veriteľom zabrané a veľmi často prešli do jeho majetku" nie je presná. K tomu, aby hypotekárny veriteľ zabral pozemky dlžníka, nestačilo dlžníkovu neplnenie. Musela nastat' ešte iná právna skutočnosť a to p r e d c h á d z a j ú c a dohoda medzi veriteľom a dlžníkom (hypotéka) o založení dlžníkovej veci, ktorou sa hypotekárny veriteľ poisťoval pre prípad, že dlžník nebude včas plniť. Hypotéka môže ale nemusí spadať v jedno so vznikom dlžníkovho záväzku, každopádne ale predchádza splatnosti veriteľovej pohľadávky.

A napokon ešte jedna drobná poznámka. Týka sa state "Sentencie a termíny", v ktorej výraz "beati possidentes" znamená vraj výhodu pre vlastníka, lebo "ten, kto niečo má vo vlastníctve je právne chránený a je vo výhode proti tomu, kto nie je vlastníkom". Niet sporu o tom, že vlastník je proti iným právne chránený, ale zásada "beati possidentes" neznamena výhodu pre vlastníka. Je výhodou pre d r ž i t e ľ a, ktorý ním bude dovtedy, kým žalobca v spore o právo nedokáže svoje vlastníctvo k veci. Odtiaľ zvrat "beati possidentes", "blažení držitelis" a nie blažení vlastníci.

Ostatné heslá z rímskeho práva sú spracované s maximálnou jasnosťou, sú stručné a výstižné. S veľkým prehľadom sú napísané najmä heslá z oblasti verejného práva ako praetor, imperium Romanum, zákonodarstvo, rímske dejiny a pod. Tiež tzv. veľké heslá ako familia, manželstvo, právnictvo, proces civilný, právo rímske, občianstvo, recepcia rímskeho práva a iné, vyznačujú sa podobnými rysmi. Vcelku je dielo, i napriek našim výhradám, mimoriadne kvalitné - a v porovnaní s inými modernými encyklopédiami antiky - na vysokej odbornej úrovni. Radi to konštatujeme najmä preto, že ide o prvú prácu tohto druhu u nás.

Peter Blaho